

נורמליזציה ישראל עם המפרץ¹

אלוף (מיל.) עמוס ידלין²

ההסכם המפתיע בין ישראל לעם המפרץ הוא הישג מדיני חשוב ושכרו בצידו למנהיגים בירושלים, ובוושינגטון, כל אחד בדרכו. בניגוד למחאות הפלסטינים - גם הם יהיו יכולים לצאת ממנו נשכרים

ב-13 באוגוסט 2020 הוכרזה בחסות ארצות הברית פריצת דרך בדרך לכינון יחסים מלאים בין ישראל לאיחוד האמירויות הערביות. ההסכם מהווה חיזוק חשוב למחנה המתון והפרגמטי באזור, מול איראן והכוחות הרדיקלים השיעים והסונים. ומול הפלסטינים - ההסכם מסיר את סוגיית הסיפוח החד-צדדי מסדר היום ויוצר תנאי פתיחה משופרים למשא ומתן ולהסדר בעתיד.

41 שנים לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים ו-26 שנים מאז חתימת הסכם השלום עם ממלכת ירדן, מצטרפת מדינת איחוד האמירויות לקבוצה הקטנה של מדינות פרגמטיות, שלא רק חולקות אינטרסים עם ישראל אלא גם מוכנות לנהל את יחסיהן עמה בפומבי ובאופן רשמי.

לצד המשותף בין ההסכם החדש לבין הסכמי השלום חשוב לחדד את המבדיל ביניהם. ההסכם עם מצרים היה חלק מתפנית אסטרטגית דרמטית, כאשר הגדולה והחזקה במדינות ערב, שעמה נלחמה ישראל חמש מלחמות, הפכה מאויבת לשכנת-שלום ומבת חסות של ברית המועצות לשותפה של ארצות הברית.

ירדן אמנם הייתה אויב במלחמות העצמאות וששת הימים, אולם בהמשך ניהלה עם ישראל יחסים אסטרטגיים שקטים, עד חתימת הסכם השלום ב-1994, אשר אפשר קידום ניכר של היחסים האסטרטגיים בין המדינות. עם שתי שכנותיה אלה חולקת ישראל את גבולותיה הארוכים ביותר, וכן עניין משותף בסכסוך הישראלי הפלסטיני, ברצועת עזה מצד אחד וביהודה ושומרון ובירושלים מצד שני.

ההסכם עם מדינת איחוד האמירויות אינו תפנית באוריינטציה האסטרטגית שלה, אלא יציאה לאור של מערכת יחסים מסועפת שלה עם ישראל, המתנהלת כבר עשורים בפרופיל נמוך, לתועלת שני הצדדים.

---

¹ مقاله عبری «عادی سازی روابط اسرائیل با حوزه خلیج فارس»

² ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי, תפקיד אותו הוא ממלא מנובמבר 2011. ב-40 שנות שירותו בצה"ל היה תשע שנים חבר במטה המל"י. בשנים 2006-2010 כיהן האלוף (מיל.) ידלין כראש אמ"ן, לפני כן שימש כנספח צה"ל בארצות הברית. בשנת 2002 הועלה לדרגת אלוף ומונה למפקד המכללות והמכללה לביטחון לאומי.

ידלין, שרת כסגן מפקד חיל האוויר. קודם לכך שירת כמפקד של שתי טייסות ושני בסיסים של חיל האוויר וכן עמד בראש מחלקת התכנון בחיל האוויר. הוא השתתף כטייס קרב במלחמת יום הכיפורים, במבצע שלום הגליל, ובמבצע תמוז להשמדת הכור הגרעיני בעיראק. במהלך שירותו הצבאי כטייס קרב צבר ידלין למעלה מ-5000 שעות טיסה וביצע מעל 250 משימות בשטח אויב.

ידלין הוא בעל תואר ראשון בהצטיינות בכלכלה ומנהל עסקים מאוניברסיטת בן גוריון שבנגב וכן בעל תואר שני במנהל ציבורי מאוניברסיטת הארוורד. תחומי עיסוקו וכתבתו כוללים, בין היתר, אסטרטגיה וביטחון לאומי, התמורות במרח התיכון, המאבק בתוכנית הגרעין האירנית, יחסי ישראל ארה"ב, בניין הכוח ותקציב הביטחון, מודיעין וסייבר, יחסי דרג צבאי-ארחי, ואתיקה צבאית במלחמה בטרור.

פריצת הדרך החשובה כעת תאפשר להרחיב את היחסים ולהעמיקם, וכן תקל במידת מה על מדינות אחרות באזור ללכת בעקבות האמירויות, למשל בחריין, עומאן, ואולי בהמשך אף ערב הסעודית, סודאן ומרוקו.

אולם, נוכח "השלום הקר" שהתפתח בעקבות שני הסכמי השלום הקודמים, בעיקר על רקע המשך הסכסוך עם הפלסטינים, יש מקום לזהירות אופטימית כי עם האמירויות יהיה המצב טוב יותר.

אשר לזיקת המהלך לסכסוך עם הפלסטינים, יש שימצאו בו הוכחה לתפיסת ראש הממשלה בנימין נתניהו, הגורסת "מבחוץ פנימה", קרי הסדרים בין ישראל לבין מדינות באזור כמהלך מקדים, ואפילו כתחליף להסדר עם הפלסטינים. ההסכם החדש הופך אמנם על פיו את העיקרון שבבסיס יוזמת השלום הערבית משנת 2002 - קודם פתרון לסכסוך הפלסטיני ורק אז נורמליזציה עם ישראל - שלא הועיל במאום לקדם פתרון כזה.

המהלך של איחוד האמירויות עורר זעם רב בזירה הפלסטינית על שתי ההנהגות שבה, בקרב הגורמים הסונים הקיצונים – טורקיה וקטר, וכן מצד הגורמים השיעים הרדיקלים - איראן, חזבאללה והחות'ים, אשר עוינותם לישראל חשובה להם יותר מטובת הפלסטינים.

מנגד, על המהלך ברכו נשיא מצרים אל-סיסי וירדן, הנושמת לרווחה עם ביטול מהלך הסיפוח ושחרורה מדילמות ומשברים קשים שהיו צפויים לה ממנו. עם זאת, ירדן חזרה והדגישה מחויבותה לקידום פתרון לבעיה הפלסטינית, הגורלית עבורה.

יש לזכור כי ההסכם הושג לא במנותק מהסוגיה הפלסטינית, אלא כנגד ביטול כוונת ישראל לסיפוח חד צדדי של שטחים ביהודה ושומרון. בנוסף, תהליך מימוש ההסכם מותיר פוטנציאל מנופים נוסף להמשך, כהבהרת איחוד האמירויות כי שגרירות בירושלים לא תוקם טרם פתרון הסכסוך.

לאורך תהליך מימושו ההדרגתי והפרטני של ההסכם תישמר לצדדים גמישות אל מול ההתפתחויות, מה שיאפשר לאמירויות השפעה רבה יותר על ישראל מאשר בעבר. ייתכן שהאמירויות גם יגבירו את המאמץ לקדם את עמדתן בזירה הפלסטינית, במיוחד לאחר סיום עידן יו"ר הרשות הפלסטינית אבו מאזן, כולל באמצעות מחמד דחלאן, הנהנה מיחסים קרובים עם שליט האמירויות בפועל, השייח' מוחמד בן זאיד.

חשוב גם הסעיף המזמין כל מוסלמי שוחר שלום לאל-אקצא, המאותת לעולם האסלאם שהדרך היחידה לירושלים היא דרך השלום עם ישראל.

מקורו של המהלך לנורמליזציה בין ישראל לאיחוד האמירויות בהבנה בווינגטון, ואולי גם בירושלים, כי על אף הנטען, סיפוח חד צדדי אינו עולה בקנה אחד עם תכנית טראמפ לשלום, ואף מערער אותה.

צוות השלום של הנשיא טראמפ זיהה שתכניתו במבוי סתום, לאחר שהפלסטינים הדפו אותה ומדינות ערב הפרגמטיות לא תמכו בה ככסות לסיפוח חד-צדדי מצד ישראל.

במקום סיפוח חד-צדדי הגיעו שלושת המנהיגים להסכם המשרת כל אחד מהם, איש בדרכו. הנשיא טראמפ זכה בהישג חשוב במדיניות חוץ לקראת הבחירות לנשיאות בנובמבר, נוכח קשיים ניכרים בחזיתות אחרות ובמשבר הקורונה. לא פחות חשוב, ההסכם הסיר כאמור את הסיכון שנשקף לתוכנית השלום שהציג דווקא מצד תוכנית הסיפוח החד-צדדי של ממשלת ישראל.

בנימין נתניהו מצידו הפגין מדינאות יצירתית, יחסים קרובים עם הנשיא טראמפ, ויכולת להפוך את הסיפוח מנכס השמור לבעליו לרעתו לנכס מניב, על ידי הסרתו מהשולחן (ולטענתו לקהל בישראל: "דחייתו בלבד").

זאת, כאשר בחירות רביעיות לכנסת שוב מסתמנות כאפשרות וכאשר מצב המשק הישראלי ויתר השפעות מגפת הקורונה, כמו גם המחאה הציבורית, אינם מבשרים טובות מבחינתו.

בישראל זכה המהלך לתמיכה רחבה ביותר: רוב מוחץ של חברי כנסת ורוב הציבור תומכים בו למרות המשבר הפוליטי המתמשך. בשוליים מתנגד הימין הקיצוני, שבראיתו עוצרת הסיפוח היא החמצת הזמנות היסטורית לריבונות על חבלי מולדת ולחיסול האופציה למדינה פלסטינית. מנגד הביעה "הרשמה המשותפת" התנגדות, בהתאם למסורת הסירוב של הפלסטינים ושל תומכיהם.

השייח' מחמד בן זאיד, אשר העריך כנראה שהמחיר הציבורי והאזורי שישלם על ההסכם יהיה נמוך, מכוון מן הסתם לתועלות אסטרטגיות, כלכליות וביטחוניות לארצו מארצות הברית ומישראל, ואולי גם לשיפור תדמית ארצו בושינגטון בהקשרי הלחימה בתימן וקשריו עם סין ורוסיה.

עצם ההסכם גם ממחיש כי מדינת האמירויות מבכרת את האינטרס הלאומי שלה על פני סולידריות עקרה עם הסרבנות הפלסטינית ומסרבת להמשיך להכפיפו לקשיי הסדרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

בכך נוטלות האמירויות מהפלסטינים את זכות הווטו על עיצוב יחסי החוץ שלה ומנהלת אותם כראות עיניה. איחוד האמירויות, כמדינה לא גדולה אך מתקדמת במפרץ, רואה בדאגה איומים לביטחון הלאומי והאזורי הן מצד איראן ושלוחיה, והן מצד טורקיה וקטר, דאגה המשותפת גם לישראל.

השותפות עם ישראל וחיזוק השותפות עם ארצות הברית יועילו לה, אולי גם בעסקאות נשק איכותי. ברקע, ארצות הברית הסירה לאחרונה מגבלות ייצוא על כטב"מים חמושים, והאמירויות ישמחו לפחות לגוון את צי הכטב"מים התוקפים שלהן, המבוסס כיום על תוצרת סין, ואולי גם להצטייד בחמקני F35.

הקלת מגבלות ייצוא נשק למפרץ מחייבת תשומת לב של ישראל, לאורך קשת הסוגיות שבין ייצוא ביטחוני ישראלי, תחרות עם יצרנים מערביים, אולי בתיאום עם ארצות הברית, ושימור היתרון האיכותי של ישראל במרחב בנסיבות החדשות. לצד הפוטנציאל הניכר בהשקעות מצד האמירויות בישראל יש להניח כי גם אלה יונחו לפתחה של הוועדה לפיקוח על השקעות זרות, אשר התפרסמה בעיקר בהקשרי סין.

אחרי ההכרזות על ההסכם צפויים טקסי החתימה על מדשאת הבית הלבן, ובמקביל עבודת צוותים מקצועיים על פרטי הפרטים של מערכת היחסים הרשמית כעת בין ירושלים לאבו דאבי.

כמו בתחומים אחרים, העיקר אינו טקס הכלולות החגיגי אלא החיים בצוותא לאורך זמן. על ישראל להשכיל ולנהל את התהליך עם מדינת האמירויות בתבונה, כדי להמחיש גם למדינות אחרות המתלבטות עדיין לגבי מיסוד יחסיהן עימה את פירות השלום ואת פוטנציאל התועלת הגלומה בהם.

חשוב לזכור שאמנם גדל מספרם של שליטים במזרח התיכון שמאסו בהכפפת מדיניותם לסרבנות הפלסטינית, אולם הסכסוך הישראלי-פלסטיני עדיין מהווה שיקול חשוב בניהול אתגרי הפנים במדינותיהם.

הסכסוך בוודאי אינו במוקד חוסר היציבות באזור, ופתרונו לא יביא מזרז לשלל בעיותיו, אולם עבור ישראל והפלסטינים הוא חשוב, ואף קיומי, ומערכות היחסים המתפתחות של ישראל עם המדינות הפרגמטיות מספקת פוטנציאל נוסף לשיפור המצב ולקידום תנאים להסדרים, בבוא העת.

גניזת הסיפוח אינה ויתור על דרישות ישראליות בנושאי גבולות והסדרי ביטחון – אלו יזונו ויסוכמו בבוא היום במשא ומתן ולא באורח חד-צדדי.

בשורה התחתונה – ההסכם בין ישראל ואיחוד האמירויות, בחסות ארצות הברית, הוא הישג חשוב לביטחונה הלאומי של ישראל ומהלך פורץ במערך הכוחות המזרח תיכוני.

הוא מבטא חיזוק חשוב למחנה המתון והפרגמטי מול איראן והכוחות הרדיקלים השיעים והסונים באזור, מסיר את סוגיית הסיפוח החד-צדדי מסדר היום, וכך מרחיב את מעגל השלום האזורי, ויוצר תנאי פתיחה משופרים למשא ומתן ולהסדר ישראלי-פלסטיני בעתיד.

האם סעודיה תעלה גם היא על גל הנורמליזציה? ייתכן, אך לא כל כך מהר. בדרך יהיה עליה להתגבר על אתגרים ואילוצים שונים מבית ומחוץ. מהן ההזדמנויות הטמונות בהסכם עבור שני הצדדים – ומה הסיכוי שבקרוב נזכה לבקר בריאד?

ערב הסעודית משנה בהדרגה את יחסה לישראל ופועלת להכשיר את הקרקע לקראת תהליך שבסופו יתכן נרמול היחסים בין המדינות. לישראל יש אינטרס לקדם הסכם נורמליזציה עם הממלכה בשל חשיבותה הכלכלית, הדתית והמדינית תוך עמידה על שמירת יתרונה האיכותי הצבאי.

אולם, לערב הסעודית אילוצים שונים מבית ומחוץ וסט של רגישויות שמייחד אותה. בעבורה שאלת היחסים עם ישראל נותרה קשורה לשאלת יציבותה ומעמדה. ההערכה היא כי בעת הנוכחית הסכם עם ישראל נתפס כצעד אחד רחוק מידי.

אולם, אין זה אומר שלא נעשות הכנות לקראתו במיוחד בכל האמור להכשרת דעת הקהל שנותרה, ברובה, נגד נורמליזציה עם ישראל. זאת, על ידי נקיטת צעדים מדודים במעין "נורמליזציה זוחלת". לזהות המלך הסעודי הבא תהיה השפעה על הנכונות להתקדם להסכם פורמאלי.

בכל מקרה, בדרך להסכם הממלכה תבקש לבחון שני פרמטרים עיקריים: המשכם והרחבתם של הסכמי אברהם ושיפור ביחסים בין ישראל לפלסטינים. גורמים נוספים העשויים לסייע הם הסכמה אמריקאית למכירת אמל"ח מתקדם ושינויים פנימיים בממלכה, הקשורים לשיפור מעמדה של ישראל בדעת הקהל.

במסגרת המומנטום של קידום הסכמי שלום ונורמליזציה עם מדינות במפרץ ובאפריקה, לישראל אינטרס לקדם הסכם דומה גם עם הממלכה הסעודית בשל חשיבותה המדינית, הכלכלית והדתית. אולם, לערב הסעודית אילוצים שונים מבית ומחוץ, כמו גם רגישויות שמייחדים אותה. מחיר נרמול היחסים צפוי להיות גבוה יותר עבורה ביחס ליתר מדינות המפרץ.

לפיכך, לא ברור מתי ובאילו תנאים היא תיאותר לחתום על הסכם דוגמת הסכמי אברהם. המאמר ינתח את מערך השיקולים הסעודיים – ההזדמנויות והאתגרים הנלווים למהלך של נרמול יחסים עם ישראל – ויעמוד על המשמעויות וסיכויי ההיתכנות שלו.

ערב הסעודית הלכה כברת דרך מעמדתה המוכרת בעבר, כדי לתמוך בהסכמי אברהם. מדיניות זו של "תמיכה מבחון" משתקפת במתן התר לחברות תעופה ישראליות לטוס מעל לשטחה, בסיקור ובפרשנות (החיובית באופן יחסי) באמצעי התקשורת הרבים הנמצאים בבעלות הממלכה ובהתבטאויות של בכיריה בעבר ובהווה.

שר החוץ הסעודי, פייסל בן פרחאן, אף הצהיר לאחרונה שנרמול היחסים בין המדינות סופו להתרחש. אולם, הוא הדגיש את מחויבות הממלכה לפתרון הסוגיה הפלסטינית על בסיס יוזמת השלום הערבית. הסעודים, אינם חוסכים עוד את שבטם מההנהגה הפלסטינית לדורותיה ומאשימים אותה, לצד ישראל, כאחראית לאי-ההתקדמות בתהליך השלום.

היחסים בין ישראל לערב הסעודית התפתחו לאורך השנים במספר ערוצים מקבילים: ערוץ ביטחוני-מודיעיני, המהווה עדיין בסיס איתן, אם כי צר, ליחסים ושנותר מטבע הדברים חשאי; ערוץ כלכלי-מסחרי שקט אף הוא; ובשנים האחרונות גם ערוץ שבמרכזו דיאלוג בין-דתי.

לצד החשאיות המאפיינת את רוב רובם של הקשרים, התפתחו עם הזמן גם קשרים פומביים, והם כוללים גם כיום פגישות בין בכירים משני הצדדים, בעיקר כאלו שניהנו בעבר בתפקידים רשמיים, ובהעברת מסרים פומביים.

למרות הכחשות בכירים סעודים, סביר כי המו"מ וההסכמים עם מאע"מ, בחריין וסודאן נעשו בידיעה ובתמיכה של לפחות חלק מהצמרת הסעודית. ככלל, ההסכמים שנחתמו עם מדינות אלו משרתים את הממלכה ומספקים לה מעין ברומטר באמצעותו ניתן לשקלל את התמורות והסיכונים האפשריים ובכלל זה לבחון את תגובת דעת הקהל להסכם אפשרי עם ישראל.

נראה כי הצמרת הסעודית חלוקה בשאלת הנורמליזציה. בעוד בכירים סעודים בעבר ובהווה משמיעים אמירות פרגמטיות ביחס לישראל, המלך סלמאן אוהז, כך נראה, בעמדה מסורתית יותר כלפי ישראל והסכסוך בינה לבין הפלסטינים. בנאומו (ספטמבר 2020) בפני עצרת האו"ם קשר סלמאן פעם נוספת בין נורמליזציה עם ישראל לבין עמידה של האחרונה בשורה של תנאים המבוססים על הפרמטרים של יוזמת השלום הערבית.

יתכן שהשוני במסרים המושמעים מהצמרת הסעודית בסוגיה מבטא גם אינטרס לשמר מרחב תמרון שיאפשר בהתאם לנסיבות ולתנאים לסגת לאחור או לצעוד קדימה לעבר נורמליזציה. הסבירות לנורמליזציה עם ישראל תעלה לאחר מותו של סלמאן ובוודאי אם בנו, מחמד יורש העצר, ימונה למלך. סביר כי סוגיית הנורמליזציה עם ישראל תושפע גם מהבנתו של בן-סלמאן עד כמה מהלך כזה עלול להפריע למינויו שבכל מקרה עדין צריך לזכות בלגיטימציה פנימית.

מעבר לפוליטיקה הפנימית עולה השאלה עד כמה החברה הסעודית, השמרנית ברובה, פתוחה להכיל הסכם עם ישראל. עד כה, למעט ביקורת מסוימת, החברה הסעודית ידעה להכיל מהלכי שינוי חברתיים וכלכליים משמעותיים בשנים האחרונות. אולם, אין זה אומר כי הסכם שלום עם ישראל יזכה לתמיכה שכזו.

כסיוע למהלך נורמליזציה עומדים כמה מהשינויים המבניים האחרונים שנעשו בממלכה במבנה ובאיוש מועצת השורא ומועצת החכמים, שעשויים להעניק כר נוח יותר וגמישות רבה לבית המלוכה לנקוט צעדים מרחיקי לכת כגון זה.

בית המלוכה אינו מסתיר את רצונו בשינוי השיח הפנימי, בכלל זה הדתי. הדת ממלאת תפקיד מרכזי בשיח בממלכה, בין היתר כאמצעי של השלטונות להכשיר לבבות ולגייס תמיכה עממית במדיניותה.

בן-סלמן צפוי להמשיך ולהיעזר בממסד הדתי המתקוצב בכספי המדינה כדי להדוף התנגדויות ולנסות להכשיר מהלכים פוליטיים שנויים במחלוקת ובתוך כך גם נורמליזציה עם ישראל. יש יותר עדויות

לאימוץ שיח סובלני יותר כלפי היהודים והיהדות. זאת, ככל הנראה במטרה לבחון את תגובת הרחוב אך גם להחדיר מסרים של נורמליזציה ודו-קיום לשיח הציבורי.

התגובות השליליות למאמץ זה מגיעות בעיקר מגולים סעודים, ברובם מתנגדי משטר, ולא מהאזרחים החוששים להביע בגלוי דעות המנוגדות לאלו של בית המלוכה.

אתגר נוסף קשור לשימור מעמד הממלכה בעולם המוסלמי. עניין זה הוא אינטרס עליון בעבורה והיא עלולה להיפגע מביקורת כלפיה מכיוון גורמים המבקשים לנכס לעצמם את הנושא הפלסטיני ולנגח אותה באמצעותו כמו טורקיה ואיראן.

הממלכה מצויה בתחרות על השפעה בעולם המוסלמי מול המבקשות לאתגר את מעמדה והסכם עם ישראל עלול לפגוע בתחרות זו. בשל משקל הממלכה בעולם המוסלמי הסכם עמה נושא ערך מיוחד, ויאפשר לישראל, כך ניתן לקוות, לשפר את יחסיה עם כלל העולם המוסלמי.

כינון יחסים רשמיים עם ישראל יסייע לערב הסעודית לממש מספר יעדים אסטרטגיים. ראשית, בשנים האחרונות ניכר הספק שמטילה האליטה הסעודית במוכנותה של ארצות הברית לעמוד לצדה כשאינטרסים חיוניים שלה נפגעים.

ערב הסעודית יש אינטרס ברור שווינגטון תהיה מעורבת באופן עמוק במזרח התיכון ותחזיק במחויבות ורגישות גבוהה יותר לאינטרסים הסעודים, בעיקר בכל האמור לאיראן, וריאד רואה בהסכם עם ישראל אמצעי לחיזוק קשרים אלו עם ארצות הברית.

יתכן שהסעודים שומרים את ההתייחסות לנושא לאחר הבחירות בארה"ב, אז יהיה להם מה לתת לביידן, אם כמובן ינצח. חיזוק היחסים עם ארה"ב הוא אינטרס סעודי עליון ויש לו השפעה גם על מעמדו של בן-סלמן מבית.

שנית, הסכם עם ישראל עשוי בראייתה לשפר את הדימוי והמעמד הבינלאומי שלה שנפגע בשנים האחרונות בשל כמה מהמהלכים שבהם היא נקטה. הסכם עם ישראל עשוי לשפר דימוי זה בעיקר בקונגרס והוא תואם את הניסיון הסעודי לשווק "אסלאם מתון" כחלק מתהליך מודרניזציה מתמשך.

לערב הסעודית עומדים יתרונות אפשריים נוספים בדמות הסכם עם ישראל, הגם שבחלקם הם ניתנים לה ללא הצורך במתן פומביות לקשרים. אולם, מתן פומביות תקל עליה, למשל, לקבל גישה נוחה יותר לטכנולוגיה ישראלית ואולי אף בחיזוק מעמדה במקומות הקדושים לאסלאם בישראל.

יצוין כי הגברת החשש הסעודי מאיראן עשויה להיות גורם מדרבן להתקרבות לישראל, לאו דווקא לחתימה על הסכם פורמאלי, כשם שהיא עלולה להיות גם גורם מרחיק.

בעבור הממלכה שאלת היחסים עם ישראל נותרה קשורה לשאלת יציבותה ומעמדה וההערכה היא כי בעת הנוכחית הסכם עם ישראל נתפס כצעד אחד רחוק מידי.

אולם, אין זה אומר שלא נעשות הכנות לקראתו במיוחד בכל האמור להכשרת דעת הקהל הסעודית והערבית שנותרה, ברובה, נגד נורמליזציה עם ישראל. ככל שבית המלוכה יחוש כי בכוחו לפקח ולשלוט על השיח הציבורי הוא יחוש בטוח יותר לקחת צעדי התקרבות לישראל.

הסכמי אברהם קבעו רף תחתון בשורה של נושאים וסביר שדרישותיה של ערב הסעודית לפיכך יהיה גבוהות יותר משל איחוד האמירויות. ראשית, אם ההסכם עם איחוד האמירויות עצר את כוונת הסיפוח

הישראלית ביהודה ושומרון אזי הדרישות הסעודיות יכולות לכלול רף גבוה יותר של דרישות מדיניות מישראל בסוגיה הפלסטינית.

בנוסף, איחוד האמירויות דורשת גישה לאמצעי לחימה אמריקאים מתקדמים, בהם גם מטוס ה-F-35 ויתכן שהדרישות של ערב הסעודית בתחום יהיה גבוהות הרבה יותר מאיחוד האמירויות – יתכן אף בתחום הגרעיני.

עמדתן של מדינות המפרץ כלפי ישראל לא הייתה סטטית אלא עברה שינויים במהלך הזמן, תוך שזיקת תנאי יוזמת השלום הערבית. לפיכך, יתכן שדבקות הממלכה בתנאי היוזמה הערבית כבסיס למו"מ משרתת אותה לא רק לשם שמירה על יציבותה ומעמדה, אלא גם כקלף מיקוח לצרכי המו"מ עם ארצות הברית לגבי תנאי הנורמליזציה.

בשורה התחתונה ערב הסעודית עושה צעדים מדודים לקראת נרמול יחסיה עם ישראל במעין "נורמליזציה זוחלת". משקלול האילוצים והיתרונות קשה לקבוע מתי ובאילו תנאים הממלכה תיאזר להצטרף להסכמי אברהם. הלקח מהחתימה על הסכמי אברהם הוא שאין להוציא זאת מכלל אפשרות.

בדרך להסכם הממלכה תבקש לבחון שני פרמטרים עיקריים: המשכם והרחבתם של הסכמי אברהם ושיפור ביחסים בין ישראל לפלסטינים. נכונות ישראלית לנקוט צעדים שיתמכו את תהליך השלום תסייע לפרמטרים אלו ולאפשרות שערב הסעודית תנרמל לבסוף את יחסיה עם ישראל.

גורמים נוספים העשויים לסייע הם הסכמה אמריקאית למכירת אמל"ח מתקדם במיוחד לסעודים ושינויים פנימיים בממלכה, הקשורים לשיפור מעמדה של ישראל בדעת הקהל ולזהות המלך הסעודי.

חתימת ההסכמים ההיסטוריים מעוררת גם תקווה בשני הצדדים לפירות הכלכליים של השלום. מה טבען של כלכלות איחוד האמירויות ובחריין - והיכן ההזדמנויות הגדולות?

הסכם השלום בין ישראל לאיחוד האמירויות והצהרת השלום בינה לבין בחריין ("הסכמי אברהם") מהווים פריצת דרך בתהליך השלום האזורי, מאז הסכם השלום עם ירדן, ופתח להצטרפות של מדינות ערביות נוספות למגמת הנורמליזציה עם ישראל.

ביסוד ההסכמים עומדים שיקולי ביטחון לאומי, כאשר ברקע האיום האיראני המשותף ובעלת ברית משותפת – ארצות הברית. בה בעת, להסכמים אלה יש גם פוטנציאל כלכלי במגוון רחב של תחומים, ביניהם: סחר, תיירות, ביטחון, תחבורה, תקשורת, טכנולוגיה, אנרגיה, פיננסים, בריאות, והתמודדות עם שינויי אקלים.

נוסף ליתרונות הביטחוניים, הסכמי אברהם מרחיבים את הפוטנציאל להעצמת היחסים הכלכליים בין ישראל למדינות ערביות נוספות, שאין עמן עדיין יחסים פורמאליים. בהיבט המדיני - מומלץ לישראל לשלב במערכת הכלכלית הזו, ככל הניתן, גם את הפלסטינים, ירדן ומצרים, שעד כה מיעטו ליהנות מפירות השלום.

כלכלת איחוד האמירויות וכלכלת בחריין אינן מקשה אחת. כלכלת איחוד האמירויות גדולה בהרבה מזו של בחריין. לפי הערכת קרן המטבע הבינלאומית, כלכלת איחוד האמירויות הינה השנייה בגודלה במזרח התיכון אחרי זו של ערב הסעודית.

בשנת 2019 התוצר (תמ"ג) של האמירויות עמד על 405 מיליארד דולר - קרוב בגודלו לתוצר הישראלי ויותר מפי עשרה מזה של בחריין (38 מיליארד). כתוצאה ממשבר הקורונה, בתחזית מחודש

אפריל, צפתה קרן המטבע הבינ"ל - בכל אחת מהמדינות - התכווצות תוצר בשיעור של 3.5 אחוזים בשנת 2020.

לפי ארגון הסחר העולמי, ייצוא הסחורות של איחוד האמירויות עמד בשנת 2018 על 345 מיליארד דולר, לעומת כ-20 מיליארד דולר של בחריין. יעדי הסחר של איחוד האמירויות מגוונים מאוד וכוללים גם את איראן, בשעה שהייצוא הבחרייני תלוי בעיקר בערב הסעודית, באיחוד האמירויות ובארצות הברית.

נפט מהווה עבור שתי המדינות חלק מרכזי בכלכלתן. עם זאת, איחוד האמירויות הצליחה להפחית את התלות בנפט ולפתח אפיקי הכנסה נוספים, לרבות קמעונאות וסיטונאות, תיירות וביטוח ופיננסים.

עתודות הנפט של איחוד האמירויות משמעותיות, במקום השביעי בעולם, ואילו של בחריין במקום ה-67 בדירוג העולמי.

בשנים האחרונות ממשיכה איחוד האמירויות להתמקד בהעמקת הגיוון הכלכלי, כדי לצמצם סיכונים כלכליים ובעיקר על מנת להפחית עוד יותר את תלות הכלכלה בסקטור הנפט ומוצריו.

מדיניות זו מתבטאת במאמץ לקדם את המדינה כמרכז סחר ותיירות עולמי, בפיתוח תעשייה מתקדמת, בהתמקדות במוצרים הקשורים לטכנולוגיית מחשבים, בפיתוח החינוך לאזרחים ובהעמקת המחקר המדעי והטכנולוגי - גם בתחום החלל והגרעין.

בחריין, לעומת זאת, מנסה בשנים האחרונות למצב את מעמדה כמרכז סחר מקוון ומרכז פינטק עולמי. היא מנסה לעשות זאת דרך משיכת משקיעים זרים באמצעות מס חברות אפסי ובאמצעות דרכים שיקלו על זרים לעשות עסקים בממלכה.

כפועל יוצא מהפער הניכר בין שתי הכלכלות, הפוטנציאל הכלכלי וההזדמנויות שטומן בתוכו ההסכם עם איחוד האמירויות משמעותי הרבה יותר מזה הגלום בהסכם עם בחריין.

ניכרים הבדלים לא מבוטלים גם בין שבע האמירויות המרכיבות את איחוד האמירויות. אבו דאבי (הבירה הפוליטית, שבה מרבית עתודות הנפט) ודובאי (הבירה הכלכלית-מסחרית) הן עשירות ומבוססות יחסית לאחרות, ובהן מתרכזת מרבית הפעילות הכלכלית, בעוד בשאר האמירויות הפעילות הכלכלית והעניין הבינלאומי פחותים. חלק מהאמירויות הקטנות יותר אף שמרניות יותר והן מגלות פחות אהדה כלפי מדינת ישראל.

הכלכלה של איחוד האמירויות ריכוזית ונשלטת על ידי מספר מועט של משפחות, המחזיקות בקבוצות ענק, אשר לחלק גדול מהן פעילות בינלאומית ענפה. מרבית קבוצות האחזקה נמצאות בבעלות פרטית ואינן נסחרות בבורסה מקומית או בחו"ל.

הבעלים הם מקרב תושבי האמירויות ובידיהם גם השליטה הראשית בניהול, בעוד ששדרת העובדים הרחבה ביותר (רוב האוכלוסייה במדינה) כוללת בעיקר מהגרים ממדינות אסיה.

חברות מערביות רבות הקימו מטות בדובאי - כ-90 אחוזים מחברות פורצ'ן 500 נמצאות באיחוד האמירויות ומנהלות משם את אזור המזרח התיכון ואפריקה.

בשנים האחרונות שובשו חלק מתכניות הצמיחה של כלכלת האמירויות בשל המתיחות האזורית (מול איראן והמעורבות הצבאית של האמירויות בלוב ובתימן) וכן בשל רמתם הנמוכה באופן יחסי של מחירי הנפט ומשבר הקורונה. למרות זאת, כלכלת איחוד האמירויות עדיין נחשבת יציבה ומבטיחה.

ביסוד הסכמי אברהם עומדים שיקולים של ביטחון לאומי, כאשר ברקע האיום האיראני המשותף ובעלת ברית משותפת – ארצות הברית. לאיחוד האמירויות עניין בחיזוק הקשר בינה לארצות הברית, לרבות קבלת גישה לאמצעי לחימה אמריקאים מתקדמים.

איחוד האמירויות חותרת גם לצבור נקודות זכות בממשל האמריקאי בהקשר לסכסוך בינה לבין קטר ולמצב את מעמדה כשחקנית אזורית משפיעה. עם זאת, ברור שבהתייצבות המלאה של שתי המדינות לצידן של ישראל וארצות הברית טמונים גם סיכונים עבורן מצד מתנגדי השלום, ובראשם איראן ושליחיה.

להסכמי אברהם יש גם יתרונות כלכליים משמעותיים. מטבע הדברים ההסכמים עם מדינות המפרץ מאפשרים להעלות על השולחן פעילויות כלכליות שנעשו עד כה עם ישראל באופן מוצנע או עקיף, ובעיקר לפתח ולהעצים את היחסים הכלכליים בתחומים רבים: סחר, תחבורה, תיירות, ביטחון, תקשורת, טכנולוגיה, אנרגיה, פיננסים, בריאות, והגנת הסביבה.

למשל, נוכח נתוניהם האקולוגיים (שטחים מדבריים ועלייה בטמפרטורות), שני הצדדים עשויים למצוא עניין רב בשיתוף פעולה בנושא התמודדות עם שינויי האקלים, לרבות התפלת מים, וחקלאות מתקדמת. בתחום האנרגיה יתכן שיתוף פעולה בנושאי אנרגיות מתחדשות וייצוא נפט למערב באמצעות קו אילת - אשקלון. ישראל יכולה לראות באיחוד האמירויות ובחריין גם מקור נוסף לנפט ותזקיקים.

דריסת רגל ישראלית במפרץ תשמש בנוסף שער לביצוע עסקות עם מדינות ערביות נוספות, שעמן אין לה יחסים מדיניים פורמאליים או יחסים בכלל, וכן שער להרחבת הקשרים הכלכליים שלה באסיה. אחת ההשלכות של הסכמי אברהם היא גם קיצור נתיב הטיסה למזרח אסיה לטיסות תיירות, עסקים ומטען.

הנסיכויות עשויות לשמש מקור להשקעות במגוון תחומים רחב. אפשר שהן תראינה ערך מוסף בהשקעות במיזמים שבהן ישולבו הפלסטינים, והן מצרים וירדן, כך שגם אלה ייהנו מפירות השלום. תרוויח איחוד האמירויות שיפור תדמיתי ודיבידנדים מדיניים, שכן היא נתפסת בקרב הפלסטינים כמי שנטשה אותם.

מדובר בין היתר בהקמת אזורי סחר משותפים, בהשקעה בתחנות התפלה ובמתקני אנרגיה ואולי אף בהקמת איים מלאכותיים מול רצועת עזה. יש לציין שעד כה ההסכמים בין ישראל לצדדים ערבים לא הגשימו את הציפיות הכלכליות שהצדדים הערבים תלו בהם, ונראה שזו אחת מהסיבות לאופיים הקר עד כה של הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן.

השותפים הערביים להסכם אברהם מצפים שהנורמליזציה עם ישראל תניב להם פירות כלכליים - צפייה שכנראה גברה בשל המשבר הכלכלי שגרמה מגפת הקורונה. לישראל מצידה אינטרס שציפיות אלה ימולאו ויורגשו ברחוב הערבי-מפוצץ, כהמחשה ליתרונותיו של השלום עימה.

מכאן נגזרת המלצה ליזום שיתופי פעולה ולהיענות בחיוב להצעות בכיוון זה שתבואנה מהמפרץ, אך להימנע מהתלהבות יתר ולא לעוט על הכלכלות במפרץ. אזרחי ישראל הערבים, שלהם יתרון בתחום השפה, עשויים למצוא בהסכמי אברהם הזדמנות. על ממשלת ישראל לשלבם ביחסים המתפתחים, למשל במשלחות כלכליות (ואחרות) למפרץ, וכן לכוון השקעות מהמפרץ גם לאזורי תעשייה בישובים ערביים.

בכל מקרה, על היזמים הישראליים להפגין אמינות ולציית לחוקי המקום, על יסוד למידה של קודים תרבותיים-עסקיים מקומיים. בצד זאת יש לזכור, שהשוק המפריצי פתוח גם לגורמים עוינים לישראל, מה שמחייב זהירות בנושא שיווק של טכנולוגיות רגישות.

חזון הנורמליזציה של ישראל עם מדינות ערב הוא יעד רצוי עבור כל מי שישראל או האזור חשובים לו. האינטרסים האסטרטגיים הערביים זהים לאלו של ישראל, גישתם של חלק ממנהיגי ערב כלפי ישראל משתנה, והשאיפה הערבית לראות עסקה ישראלית-פלסטינית נותרה בעינה.

למרות זאת, התפיסה לפיה נורמליזציה יכולה להתממש ללא הסכם עם הפלסטינים היא מוטעית. אפילו צעדים מתונים לקראתה ידרשו יותר ממה שישראלים רבים משערים. בסופו של יום, הדרך לנורמליזציה עם מדינות ערב עדיין עוברת דרך הסוגיה הפלסטינית, ללא מעקפים או קיצורים.

בהיעדר התקדמות או סיכוי ממשי להתקדמות במשא ומתן הישיר עם הפלסטינים, רבים בישראל מפנים תשומת לב הולכת וגוברת ליחסים המתפתחים עם כלל העולם הערבי.

מראש הממשלה בנימין נתניהו ועד לראשי האופוזיציה יאיר לפיד ויצחק הרצוג, רבים מהמנהיגים הפוליטיים המובילים מאמינים שהתלכדות האינטרסים הגוברת בין ישראל למדינות ערב הסוניות, בעיקר סביב יעדים כמו בלימת איראן והלחימה בקיצוניות האסלאמית, יכולה לשמש בסיס לנורמליזציה ערבית-ישראלית ולתרום להתקדמות בבעיה הפלסטינית ארוכת השנים.

נתניהו טוען במפורש כי לאחר שנים של תקווה לפריצת דרך עם הפלסטינים, שתוביל ליחסים טובים יותר עם מדינות ערב, הוא סבור עתה ש"תהליך זה יכול לפעול גם בכיוון ההפוך: קידום הנורמליזציה ביחסים עם העולם הערבי יוכל לסייע בקידום שלום בינינו לבין הפלסטינים, שלום שיהיה מפוכח, יציב ומגובה יותר".

נראה שגם ממשל טראמפ תולה תקוות בגישת "מבחון-פנימה", קרי גיהול משא ומתן ישיר עם מדינות ערב בתקווה שהן יפעילו את השפעתן על הפלסטינים כדי לקדם את השלום במזרח התיכון.

לאחר שנפגש בפסגת ריאד במאי 2017 עם יותר מ-50 מנהיגים מוסלמים, אמר טראמפ בהגיעו לישראל כי הוא "מעודד מאוד" מפגישותיו וציין שהמלך סלמאן "ישמח לראות שלום בין ישראלים לפלסטינים". טראמפ אמר לישראלים כי "קיימת הבנה גוברת בקרב שכניכם הערבים כי יש להם מטרה משותפת אתכם מול האיום הנשקף מאיראן".

לדברי המתווך הוותיק והמומחה לענייני המזרח התיכון, דניס רוס, "ההיגיון בגישת 'מבחון-פנימה' הוא שמכיוון שהפלסטינים חלשים ומפולגים כל כך, ומכיוון שיש קשר שבשתיקה בין הערבים הסונים לישראל - יש תקווה שהערבים יהיו מוכנים לעשות יותר".

ההתקרבות האסטרטגית בין ישראל לכמה ממדינות ערב אינה מוטלת בספק, ושיתוף הפעולה מאחורי הקלעים ביניהן פורה מתמיד. עם זאת, לאחר שביליתי חלק גדול מהחודשים האחרונים בבירות ארצות ערב וישראל גם יחד, ודנתי בסוגיה זו עם מנהיגים פוליטיים, פקידים, דיפלומטים, אנשי עסקים ואחרים, אני סבור שהתקוות הרבות שהופנו להשגת נורמליזציה לפני הסכם עם הפלסטינים מתבססות על הערכה מוטעיה.

צעדים מתונים לנורמליזציה עם מדינות מסוימות אכן עשויים להיות אפשריים במידה וישראל תנקוט גם היא צעדים במקביל, אך נורמליזציה אמיתית בין מדינות ערב לישראל תתרחש רק במסגרת של שלום כולל הנתמך על ידי הפלסטינים.

אפילו הצעדים המתונים המוזכרים ידרשו מהצד הישראלי מחוות משמעותיות הרבה יותר מכפי שבישראל נוטים לחשוב. אין חולק שעל הישראלים להמשיך לחתור ליחסים טובים יותר עם מדינות ערב בשל סיבות פוליטיות, אסטרטגיות וכלכליות, אבל מי שפונה למדינות ערב מתוך מחשבה שמדובר בקיצור דרך בסוגיה הפלסטינית - או סבור שיוכל לכוון יחסים קרובים יותר עם הערבים מבלי להתייחס לסוגיה הפלסטינית - סביר שנכונה לו אכזבה.

התלכדות האינטרסים הגוברת, ההתקרבות האסטרטגית ושיתוף הפעולה השקט בין ישראל לבין רבות מהמדינות הערביות הם בגדר מציאות. ישראל רחוקה מראש סדר העדיפויות הביטחוני כריב עבור רוב המנהיגים הערבים, החולקים עמה דאגות עמוקות בנוגע לאיראן, האסלאם הקיצוני וחוסר היציבות האזורי.

בדלתיים סגורות, מנהיגים אלה מכירים בכך שישראל אינה מאיימת עליהם וכי יש יתרונות אסטרטגיים וכלכליים הטמונים בשיתוף פעולה שקט עמה. כפי שאמר לי אחד הגורמים הרשמיים הבכירים במפרץ, "אנחנו וישראל רואים עכשיו את האזור בצורה דומה למדי."

הישראלים לא הורגים את העם שלנו, איראן והמדינה האסלאמית הם שעושים את זה". אפילו המלך סלמאן הסעודי, שאינו מכיר באופן רשמי בקיומה של ישראל, מכיר בכך שישראל היא "עובדה קיימת".

יחד עם זאת, עדיין קיימים מכשולים פוליטיים גדולים להתקרבות פומבית בין מדינות ערב לישראל. הממשלות הערביות במדינות המובילות - במיוחד בריאד - עומדות בפני מגוון רחב של איומים על ביטחונן, ואף על עצם קיומן.

הן עדות לאיומים ביטחוניים מצד איראן, תימן, סוריה וארגוני אסלאם קיצוני, ובכלל זה האחים המוסלמים, אל-קאעדה והמדינה האסלאמית, ועומדות בפני איומים ליציבותן הפוליטית מצד אוכלוסיות תוססות וגדלות, ונאלצות להתמודד עם שינויים חברתיים וטכנולוגיים מהירים וצמצום כלכלי שמקורו במחירי הנפט הנמוכים. בנסיבות אלה, מנהיגי האזור אינם יכולים להרשות לעצמם לבזבז הון פוליטי יקר בהגנה על התקרבות פומבית לישראל, מהלך שרוב אזרחיהם יראו בו בגידה במאבק הפלסטיני, שעדיין זוכה לתמיכת העם.

מנהיגים ערביים קודמים שהסכימו לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל - אנואר סאדאת במצרים וחוסין מלך ירדן - היו מנהיגים חזקים ואוטוקרטיים שחשו כי הם מסוגלים (בטעות, במקרה של סאדאת) לנהל את הסיכון הפוליטי לנורמליזציה מבלי לאיים על שלטונם.

רוב המנהיגים הערבים הנוכחיים אינם רואים את עצמם כבעלי יכולת לקחת סיכונים פוליטיים כאלה ללא תמורה ראויה וודאית.

בנוסף, ישנו גם ממד אזורי חשוב: בתקופה של תחרות גיאו-פוליטית עזה עם איראן, ערב הסעודית בפרט לא תרצה לוותר על הסוגיה הפלסטינית לטובת יריביה בטהאן, שמובטח כי יוקיעו את ריאד על כל התקרבות פומבית לישראל.

האיראנים במקרה זה יטענו שהם המגינים האמיתיים של זכויות המוסלמים בירושלים, ויבקשו להציג את ערב הסעודית - גם בעיני אזרחיה שלה - כ"בובה" של ארצות הברית וישראל. זהו סיכון שמנהיגים סעודים לא יכולים להרשות לעצמם לקחת.

ברור כי השאלה מה אפשרי או בלתי אפשרי משתנה במידה ניכרת בין המדינות הערביות השונות. למצרים ולירדן יש כבר יחסים דיפלומטיים וביטחוניים עם ישראל, שבמובנים רבים הם קרובים יותר מתמיד (גם אם עדיין לא זוכים לפופולריות). מאוריטניה הכירה בישראל ב-1999, אם כי מאוחר יותר הקפיאה עמה את היחסים.

קטאר, עומאן ומרוקו הוציאו לפועל בעבר ביקורי בכירים עם עמיתים ישראלים ואיפשרו לישראל לפתוח נציגויות סחר במדינותיהם, אך המשרדים הללו נאלצו להיסגר עם פרוץ סבבי לחימה בין ישראל לפלסטינים (עומן סגרה את הנציגות בשנת 2000 לאחר האינתיפאדה השנייה, וקטאר עשתה כן לאחר מבצע עופרת יצוקה בעזה בשנת 2009).

איחוד האמירויות הערביות מארחת משלחת ישראלית לסוכנות הבינלאומית לאנרגיה מתחדשת שנמצאת באבו דאבי, ויכולה כנראה להרחיב במתינות את הקשרים עם ישראל, אך לא תרצה להסתכן בביקורת מצד אויביה בחמאס ובתנועת האחים המוסלמים.

לערב הסעודית יש פחות מרחב תמרון בגלל מקומה המיוחד בעולם האסלאמי, השבריריות היחסית של הסדר הפוליטי שלה, ועוצמת התחרות האזורית שלה עם איראן. וכמובן, ממשלות עיראק, לבנון, סוריה ותימן כה מושפעות מאיראן, עד שכל התקרבות לישראל אינה באה בחשבון.

מה שמאחד את כל המדינות השונות הללו הוא אי-הרצון לשלם את המחיר הפוליטי של התקרבות פומבית לישראל, בהיעדר דבר מה משמעותי להראות כתמורה.

אפילו צעדים חלקיים לעבר נורמליזציה, שנידונו רבות - כמו כינון קשרי טלקומוניקציה בין מדינות ערב לישראל; מתן זכויות מעבר למטוסים ישראלים; הנפקת אישורים לעסקים ישראלים לפעול במפרץ; חילופי משלחות ספורט או תרבות; או יצירת קשר עם דיפלומטים ישראלים בעת פגישות בינלאומיות - ידרשו ככל הנראה מהלכים מרחיקי לכת מצד ישראל, יותר מכפי שישראלים רבים חושבים.

גם צעדים מתונים כאלה יעלו מחיר יקר למנהיגים הערבים אם ייתפסו כנעשים בניגוד לרצון הפלסטינים, הדבקים בחשש שניורמליזציה כלכלית ודיפלומטית תבוא על חשבון שאיפותיהם המדיניות - ומאמינים שהזמן פועל לטובתם.

לשם דוגמה, למחוות הכלכליות שישראל הכריזה עליהן במהלך ביקורו של הנשיא טראמפ במאי 2017 - כולל הקלת המעבר לעובדים פלסטינים לישראל, הרחבת שעות הפתיחה של מעבר אלנבי לירדן; התרת הרחבת אזור התעשייה בתרקומיא לתוך שטח C ומתן היתרים לאלפי בתים פלסטיניים בחלקים של שטח C - היו השפעה מועטה בלבד.

למרות המחלוקת הרבה שעוררו בקבינט הישראלי, הן נראו בעיני הערבים כגרסאות חוזרות למה שכבר הובטח פעמים רבות בעבר. באופן לא מפתיע, הדיווחים בעיתונות שצינו כי מדינות המפרץ הערביות גיבשו הצעה והיו קרובות לעסקת נורמליזציה עם ישראל ערב נסיעתו של טראמפ לאזור, התגלו כמוקדמים.

מדינות ערב, באזהרת הפלסטינים, נזהרות גם מלכצע צעדים שייתפסו כ"קבועים" או "דה-יורה" כלפי ישראל בתמורה לצעדים ישראלים "דה-פקטו" שהינם הפיכים.

למשל, ההכרה הרשמית בישראל כמדינה יהודית או ההסכמה להשאר נוכחות ישראלית בגושי ההתיישבות הגדולים, בתמורה להרחבת חופש התנועה או אוטונומיה לפלסטינים, שעל נקלה ניתן לבטלם בעתיד.

בהקשר זה ראוי לציין כי בהודעתה האחרונה של הליגה הערבית, שבה היא אשררה את מחויבותה ליוזמת השלום הערבית המציעה הכרה בישראל תמורת שלום כולל עם הפלסטינים, התחייבו המנהיגים הערבים לנורמליזציה רק לאחר השלמת נסיגה מלאה של הכוחות הישראליים מהשטחים הפלסטיניים. הם חוששים שכל סידור אחר עלול להוביל להכרה בישראל בתמורה לנסיגה שבבוא העת לא תתרחש.

השורה התחתונה היא שיש הבדל מבני משמעותי בדרך שבה ישראל והערבים רואים את הצעדים לקראת נורמליזציה. ישראל רואה יתרונות גדולים בשפיכת אור על שיתוף הפעולה המודיעיני, הצבאי והכלכלי, שכן הוא יקדם את קבלתה באזור, יקטין את המאמצים הבינלאומיים לבידודה וישחרר חלק מהלחצים עליה להציע ויתורים נוספים לפלסטינים.

ישראל תרחיב את הלגיטימציה הבינלאומית שלה מכיוון קשרים פורמליים עם מדינות ערביות גדולות, ועסקים ישראלים ימצאו הזדמנויות חדשות בשווקים הערביים אם יוכלו לפעול שם בגלוי. אצל הערבים לעומת זאת, הדינמיקה היא הפוכה: הפיכת שיתוף הפעולה הסמוי לפומבי יגבה מחיר.

מאחר שמדינות ערב כבר מקבלות את רוב מה שהן צריכות מישראל באופן חשאי, אין להן תמריץ רב להרחיב את הקשרים הגלויים עמה מבלי שתהיה לכך סיבה משמעותית. אפילו מצרים וירדן, שיש להן יחסים דיפלומטיים עם ישראל ושיתוף פעולה ביטחוני ומודיעיני נרחב עמה מאחורי הקלעים, ממאנות להיראות מפויסות מדי בפומבי כל עוד אוכלוסיותיהן רואות את היחס של ישראל לפלסטינים באור שלילי כל כך.

הניסיונות לערב את המרחב הערבי בניסיונות לקידום השלום הישראלי-פלסטיני אינם חדשים. ארצות הברית הצליחה להביא את רוב מדינות ערב לשבת סביב השולחן בוועידת השלום במדריד ב-1991 ובפסגת אנפוליס ב-2001. אולם, בשני המקרים לא היה די בכך כדי לגשר על הפערים בין ישראלים לפלסטינים, או להביא את מדינות ערב למגעים עם ישראל מעבר לפגישות.

בשנת 2009, השליח האמריקני למזרח התיכון ג'ורג' מיצ'ל חתר להשגת רבים מאותם צעדי נורמליזציה שנמצאים כיום על השולחן בין ישראל לערבים, והנשיא אובמה בחן את המעורבות הסעודית על בסיס הקפאת ההתנחלויות הישראלית. אך שוב, המחיר על מעורבות מצדם היה גבוה ממה שישראל הייתה מוכנה לשלם.

מאמץ נוסף, הרלבנטי ביותר לעת הנוכחית, נעשה ב-2016, כאשר מזכיר המדינה ג'ון קרי אילץ את המשטרים הערביים לנהל משא ומתן עם ישראל על בסיס העקרונות שפיתח בשנות המשא ומתן שלו עם הישראלים והפלסטינים. גם אז הפערים בין הצדדים היו רחבים מכדי לגשר עליהם, ומדינות ערב לא היו מוכנות לסגת או ללחוץ על הפלסטינים.

גם כאשר קרי סבר שהצליח לשכנע את מדינות ערב לקבל עקרונות מסוימים, כגון הכרה בישראל כמדינה יהודית, הן מעולם לא היו מוכנות לעשות זאת בפומבי ללא הסכמה פלסטינית.

הסעודים ושחקנים מרכזיים אחרים לא היו מוכנים אפילו להופיע בוועידה בינלאומית - שלא לדבר על צעדים נוספים לקראת נורמליזציה עם ישראל - מבלי שישראל לכל הפחות תתחייב למסגרת משא ומתן שתהיה מוסכמת על הפלסטינים (תנאי שישראל לא נאותה לו).

אין ספק שהמצב האזורי השתנה לאחרונה במידה ניכרת, ועוד יותר בשנה האחרונה, וכי ישנם משתנים חדשים במשחק לרבות כמה קלפים מפתיעים שיכולים להוביל לשינוי משמעותי בדפוסי העבר. אחד החשובים שבהם הוא הנשיא דונלד טראמפ, ששם את הנושא הישראלי-פלסטיני בעדיפות מדיניות החוץ שלו, נראה נחוש לנהל משא ומתן על "העסקה האולטימטיבית" וידוע כמאוד בלתי-צפוי.

בהיותו מוכוון לעסקים מטבעו ומתוסכל מחוסר התקדמות בסוגיות אחרות ששם על סדר יומו, טראמפ עשוי לנסות למנף את תמיכתו החזקה במדינות המפרץ הערביות כדי לזכות שם במחוות שיוכלו לקדם את הנורמליזציה עם ישראל והשלום במזרח התיכון.

מנהיגים ערביים מובילים באזור נוטים לסייע לטראמפ, אשר אימץ את סדר היום שלהם ביחס איראן, קטאר ותימן, מוכן לעשות עסקים ולבצע עסקאות נשק ללא תמורה, ובניגוד לקודמיו לא ילחץ עליהם בנושאי דמוקרטיה וזכויות אדם.

מסיבה זו, טראמפ יכול להיות בעמדת מוצא טובה יותר לקבל ממדינות ערב את מה שקרי ואובמה כשלו מלהשיג. אבל גם המנופים של טראמפ עדיין מוגבלים על ידי הגורמים הפוליטיים הפנימיים במדינות ערב שהוזכרו לעיל, ומהעובדה שטראמפ לא יתנה את תמיכתו במדינות המפרץ בתנאי נורמליזציה.

למעשה הוא כבר העניק את התמיכה ללא תנאי בתמורה לקבלת הפנים החמה בריאד וההכרזה על עסקאות מכירות נשק והשקעות גדולות – מהלכים בעדיפות גבוהה יותר עבורו וקלים יותר להשגה מאשר נורמליזציה ערבית עם ישראל.

קלף מפתיע נוסף הוא נסיך הכתר הסעודי מוחמד בן סלמאן, הכוח המניע מאחורי מדיניות החוץ הסעודית. בעוד הנטייה הסעודית הכללית (לרבות זו של המלך סלמאן) בנושא ישראל מתאפיינת בזהירות קיצונית, הנסיך מוחמד כבר הוכיח את נכונותו לנקוט צעדים נועזים וסיכונים בנושאים קריטיים לעתידה של ערב הסעודית.

הוא מטלטל את המערכת הכלכלית הסעודית בכך שהוא מגוון אותה מעבר לנפט, מקצץ בסובסידיות ארוכות טווח, מעלה מסים ומתכנן להפריט חלק מאראמקו.

הוא גם מטלטל את החברה הסעודית באמצעות שילוב יותר נשים בחינוך ובכוח העבודה, צמצום כוחה של המשטרה הדתית, הקלה בכללי האפורטרופסות הגברית, וניסיונות לחזק את התיירות והבידור בממלכה.

הוא הנחית מלחמה על תימן ומתקפה דיפלומטית על קטאר באופן שמעיד על נטייה חזקה לקחת סיכונים גדולים. לבסוף, נסיך הכתר בן ה-31 לא חווה באופן אישי את הטרגדיה הפלסטינית והמלחמות הרבות בין ישראל למדינות ערב כמו דור אביו; שנותיו המעצבות עמדו בסימן היריבות הסעודית עם איראן, האביב הערבי, המלחמות בסוריה ובתימן, ומצב יחסי של שלום ישראלי-ערבי. בהתחשב במציאות החדשה בהיררכיה הסעודית, יפתחו אפשרויות חדשות עם ערב הסעודית.

משתנה שלישי חשוב נוגע למנהיגות הפלסטינית העתידית ולהחלפת השלטון הצפויה. נשיא הרשות הפלסטינית אבו-מאזן בן ה-82 אינו פופולארי באופן מובהק בקרב מנהיגים ערבים, שחלקם (כמו באיחוד האמירויות) תומכים בגלוי ובאופן פעיל ביריביו.

בזמן שיריבים פלסטינים אחרים יתמודדו על ירושתו, מדינות ערב צפויות לשקול כל צעד לקראת הנורמליזציה עם ישראל, בהקשר של איך הדבר יעזור או יפגע במועמדים המועדפים עליהם.

למשל, אם חמאס ישתלט על הגדה המערבית, ייתכן שערב הסעודית, מצרים ואיחוד האמירויות יהיו מוכנות לפעול באופן הדוק יותר ואולי בגלוי עם ישראל במאמץ לבלום ולהעניש את חמאס, בייחוד אם הארגון יחבור לקטאר ואיראן.

מנגד, אם יעלה מנהיג פלסטיני חדש המועדף על מדינות המפרץ, אזי נכונותן לפעול בגלוי עם ישראל גם ללא "ברכתם" של הפלסטינים עלולה אפילו להצטמצם, מחשש ששיתוף פעולה כזה יערער את הלגיטימיות של המנהיג החדש.

אם יעלה מנהיג פלסטיני חדש שמנהיגי ערב תומכים בו באמת ובתמים, הם עשויים להיות מוכנים לשתף פעולה עם ישראל בצעדים לשיפור חיי היומיום של הפלסטינים. אך שוב, רק אם הפלסטינים עצמם יחפצו בשיתוף פעולה כזה.

על אף כל הנאמר, יתכן שהגורם החשוב מכל יהיה המתרחש בישראל. ממשלת נתניהו הנוכחית, שבה רוב שרי הקבינט מעדיפים את הרחבת ההתנחלויות ומתנגדים לפתרון שתי מדינות, אינה נראית כמי שתנקוט את הצעדים הדרושים לקידום הסכם עם הפלסטינים או לנורמליזציה עם מדינות ערב.

שר הביטחון אביגדור ליברמן מדבר בשם רבים אחרים בממשלה כאשר הוא עומד על כך שישראל "אינה צריכה לקבל מצב שבו הנורמליזציה עם מדינות ערב תהיה מוחזקת כבת ערובה לנושא הפלסטיני".

כך שללא שינוי פוליטי בירושלים קשה מאוד להאמין שיתקיימו ולו הצעדים המתונים ביותר לכיוון נורמליזציה. אולם הממשלה הנוכחית לא תמשול לעד, וראש ממשלה אחר או קואליציה אחרת יוכלו בבוא העת לנקוט צעדים שישפיעו על שיקולי הפלסטינים ומדינות ערב.

הצעה ישראלית שתרחיק לכת יותר מאשר נעשה בשיחות שלום קודמות – למשל כזו שתיצמד לעקרונות שהמזכיר קרי ביטא בנאומו בדצמבר 2016 – תקל על הערבים הפרגמטיים ליצור קשר עם ישראל.

ואכן, למרות שעקרונותיו של קרי כללו מספר גורמים שנויים במחלוקת, כגון ההכרה הערבית בישראל כ"מדינה יהודית", התקבל הנאום בנימה חיובית ברחבי העולם הערבי, כולל במצרים, ירדן, איחוד האמירויות, קטאר, בחריין ואפילו ערב הסעודית.

כאשר עקרונות כאלה יונחו באמת על השולחן, לערבים יהיה גיבוי פוליטי רב יותר לקשר עם ישראל, ואולי אפילו ערב הסעודית תשתתף במשא ומתן בינלאומי על בסיס כזה.

אולם גם בתרחיש כזה, כינון שיתוף פעולה ביטחוני רשמי או קשרים פוליטיים וכלכליים פתוחים עם ישראל צפוי להיות מותנה בהגעה להסכם עם הפלסטינים, ולא רק בהצגת הצעה לפתרון הסכסוך.

לאחר שראו יותר מדי סבבי שיחות שלום נכשלים בעבר, לא סביר שמדינות ערב ישלמו את מחיר הצעדים המדיניים היקרים מול ישראל רק על בסיס הסכמה למסגרת שיחות.

ללא קשר למידת נדיבות ההצעות הישראליות או עד כמה האשמה על חוסר ההתקדמות תהיה מוטלת על הפלסטינים – כל ציפייה שהערבים יאשימו את הפלסטינים ויצדדו בישראל היא הערכה מוטעה.

בהיעדר משא ומתן אמין ומקיף לשלום, גם הצעות ישראליות לצעדים חלקיים, חד-צדדיים או זמניים יזכו בתשומת לבן של מדינות ערב.

לדוגמה, מהלך חד-צדדי של ממשלה ישראלית חדשה להגבלת הבנייה בהתנחלויות לגושים הגדולים; שימת קץ ל"לגליזציה" של המאחזים; העברת שטחים משמעותיים לשליטה פלסטינית והקלה אמיתית על חופש התנועה; כל אלה ישפרו משמעותית את האווירה ויגבירו את הסיכויים לכינון שיחות משמעותיות עם הפלסטינים ולשיתוף פעולה עם מדינות ערב.

אולם גם בתנאים אלה הערבים יהססו לברך בפומבי על המהלכים הישראליים או להעניק "מקדמה" כלשהי לנורמליזציה, כל עוד לא יהיה לכך גיבוי פלסטיני.

הישראלים עשויים לחוש, ובצדק, שמהלכים כאלה הם חסרי תקדים וקשים פוליטית לביצוע, אך מנקודת המבט הערבית הם עדיין משאירים את הסוגיות השנויות ביותר במחלוקת - פליטים, כיבוש וירושלים - ללא מענה, והפלסטינים יטענו שבמתן תגמול לישראל על צעדים חלקיים, הערבים מקטינים את המינוף הדרוש כדי לטפל בסוגיות הליבה.

יעד מציאותי יותר של יוזמה חד-צדדית או יוזמת ביניים ישראלית עשוי להיות תמיכה כלכלית ופיננסית ערבית שקטה שתאפשר ליוזמה להצליח. מטרה בת-השגה כזו לפחות תסייע לשיפור האווירה לקראת שיחות, לצד השגת שיפור בחיי הפלסטינים ובעמדות הערבים כלפי ישראל, ותוכל ליצור את התנאים להתקדמות משמעותית בהמשך הדרך.

לבסוף, ראוי לציין כי בעוד מנהיגים ערבים מדגישים עד כמה קשה להם לנקוט צעדים לקראת הנורמליזציה עם ישראל בהיעדר התקדמות עם הפלסטינים, הם גם עומדים בתוקף על מחויבותם ליוזמת השלום הערבית של 2002, ומדגישים שעשו "בחירה אסטרטגית" לשלום עם ישראל, לצד דבקות בעמדתם שהתנאים אינם נתונים למשא ומתן.

הם מציינים כי יוזמת השלום נכתבה באופן שיספק גמישות מרבית וכי הם לא חזרו בהם מהצהרות קודמות, לפיהן הם יכולים לקבל התאמות לגבולות 1967 כבסיס טריטוריאלי לשלום.

מנהיגים ערביים, כולל בריאד, אמרו לי שהם עומדים מאחורי ההצהרה מ-2013 שנשא מי שהיה אז ראש ממשלת קטאר חמד בן ג'אסם אל-ת'אני בשם ועדת המעקב ליוזמת השלום של הליגה הערבית, ולפיה "חילופי שטחים מעטים ושווי ערך שייעשו באופן מוסכם הדדית" בין ישראל לבין פלסטין, ייראו כמהלך שעולה בקנה אחד עם קריאת יוזמת השלום הערבית לחזרה לגבולות 1967.

הם אינם יכולים לסגת מעמדת יוזמת השלום הערבית הרשמית לפיה יש להחזיר את רמת הגולן לסוריה, אך הם מבינים שכרגע זו אינה אופציה, וסביר להניח שלא ייתנו לנושא החזרת שטחים למשטר אסד - הנתמך על ידי איראן - לעמוד בדרכו של הסכם שלום עם ישראל.

כמו כן, בנושא הפליטים הם מתעקשים על דרישת יוזמת השלום לפתרון "צודק" לבעיית הפליטים "שיוסכם בהתאם להחלטה 194 של עצרת האו"ם", אך מבינים - כפי שמעיד השימוש במילה "יוסכם" - שישראל לעולם לא תקבל פתרון המאפשר למספר גדול של פליטים פלסטינים לחזור.

הערבים מתלוננים על כך שישראל לא נקטה יותר פרואקטיביות בהצגת רעיונות ספציפיים שניתן להגיב להם. לשם דוגמה, לכל אורך פעילותו של קרי, הישראלים מעולם לא היו מוכנים אפילו להסתכל על מפות.

טענה נוספת היא שארצות הברית לא עירבה אותם במידה מספקת במאמציה לשאת ולתת עם הישראלים והפלסטינים. ישראל שתהיה מוכנה באמת ובתמים לנהל משא ומתן על בסיס יוזמת השלום הערבית תמצא שותפים ערבים המוכנים להיענות.

הסיכוי של ישראל לנרמל את היחסים עם מדינות ערב הוא מפתה, וכל מי שאכפת לו מישראל או מהאזור ירצה לראות אותו קורם עור וגידים. האינטרסים האסטרטגיים הערביים משתלבים עם אלה של ישראל, גישתם של חלק ממנהיגי העולם הערבי כלפי ישראל עוברת שינוי, והרצון הערבי לראות עסקה ישראלית-פלסטינית נותר בעינו.

עם זאת, למנהיגים הערבים יש הרבה נושאים דחופים אחרים על סדר יומם והם לא נאלצו להחליט היכן באמת עוברים הקווים האדומים שלהם בכל הקשור לנורמליזציה עם ישראל. סביר גם שלא יעשו כן אלא אם יונחו לפתחם רעיונות ספציפיים – כך ששווה לבחון את אותם קווים אדומים.

ועם כל זאת, החזון של ישראל לנרמל את יחסיה עם מדינות ערב ללא הסכם עם הפלסטינים הוא דמיוני, ואפילו צעדים מתונים לנורמליזציה ידרשו ממנה לעשות הרבה יותר מכפי שרבים בישראל משערים.

בסופו של דבר, הדרך לנורמליזציה עם מדינות ערב עדיין עוברת דרך הבעיה הפלסטינית, ולא להיפך.